

Tek Partili Dönemden Çok Partili Siyasal Yaşama: Nadir Nadi

Yaşar ÖZKANDAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

E-Mail: yozkandas@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2705-7026

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 24.06.2021 Kabul Tarihi / Accepted: 24.05.2022

ÖZ

ÖZKANDAŞ, Yaşar, **Tek Partili Dönemden Çok Partili Siyasal Yaşama: Nadir Nadi**, CTAD, Yıl 18, Sayı 36 (Güz 2022), s. 843-872.

Cumhuriyet gazetesinin kurucusu Yunus Nadi Abaloğlu'nun oğlu olan Nadir Nadi, Türk basınının en üretken köşe yazarlarından biri olmuştur. Gazetecilik mesleğine babasının 7 Mayıs 1924 tarihinde kurduğu Cumhuriyet gazetesinde başlamış ve kısa süreli ayrılıklar dışında, vefatına kadar Cumhuriyet gazetesinde olan bağını koparmamıştır. Bu çalışmada, Cumhuriyet gazetesindeki yazıları ekseninde, Nadir Nadi'nin tek parti dönemi ile çok partili siyasal yaşama geçiş sürecinde yaşanan gelişmeleri nasıl değerlendirdiğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Nadi, Cumhuriyet gazetesindeki yazılarının ilk örneklerini yeni Türk ulus devletinin temellerinin sağlamlaştırılmasına ve çağdaş ülkeler arasındaki yerini almasına yönelik adımların hızla atıldığı tek parti döneminde kaleme almaya başlamıştır. Yazılarının ilk metinlerindeki ana temalar; Avrupa'daki siyasal gelişmeler ile Türk İnkılabının korunması ve pekiştirilmesidir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ağırlıklı olarak dış politikalar üzerine yazılar yazmaya başlamıştır. Aynı süreçte gazeteci kimliğiyle

Fransa, İngiltere ve Almanya'da incelemelerde bulunmuştur. Bu dönemdeki yazılarının bir kısmı Hitler Almanya'sına destek olarak algılanmış ve bu nedenle Cumhuriyet gazetesinin Almanya ile ticari bağlantısı olduğuna dair iddialar gündeme gelmiştir. Ancak Nadi, genel itibarıyla Türkiye'nin tarafsızlığını savunmuş ve ülkenin dış politikasıyla örtüşen bir yayın çizgisi izlemiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesine ramak kala savaşa katılmasını da olumluştur. Savaşın sonlarına doğru çok partili bir siyasi hayatın Türkiye'nin ufuklarında belirmesi üzerine, Nadir Nadi de süreçte yazılarıyla dahil olmuştur. Tek parti idaresine yöneltilen eleştirileri dikkate alarak benimsemiştir. Tek parti yönetiminin baskıcı bir anlayışa sahip olduğu düşüncesiyle, halka dayanan bir siyasal sistemin kurulmasını amaçlayan geçiş süreci olduğunu iddia ederek bu yönetim şekline karşı çıkmıştır. Tek parti döneminin otoriter olmasından dolayı totaliter olarak nitelenemeyeceğini belirtmiştir. Geçiş sürecinde, Türk demokrasisinin Celal Bayar'ın öncülüğünde çok partili bir sisteme doğru açılmasından memnuniyet duyan bir yaklaşım sergilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Gazetesi, Çok Partili Siyasal Hayat, Kemalizm, Tek Parti Yönetimi, Türk İnkılabı.

ABSTRACT

ÖZKANDAŞ, Yaşar, **From The Single-Party Period to the Multi –Party Political Life: Nadir Nadi**, CTAD, Year 18, Issue 36 (Fall 2022), pp. 843-872.

Nadir Nadi, who was the son of Yunus Nadi Abalioğlu, the founder of Cumhuriyet newspaper, was one of the most productive columnists of the Turkish press. He started his journalism career at Cumhuriyet newspaper, founded by his father on May 7, 1924, and, except for short leavings, he did not break his ties with Cumhuriyet newspaper until his death. This study aims to examine how Nadir Nadi evaluated the developments experienced in the single-party period and in the process of transition to multi-party political life, in the axis of his articles in the Cumhuriyet newspaper. Nadi began to give the first examples of his writings in the Cumhuriyet newspaper during the single-party period when steps were rapidly taken to strengthen the foundations of the new Turkish nation-state and to take its place among the modern countries. In the first texts of his writings, the main themes were political developments in Europe and the preservation and consolidation of the Turkish Revolution. With the start of World War II, he began to write articles mainly on foreign policies. In the same period, he conducted examinations in France, England, and Germany with his journalist identity. Some of his writings during this period were perceived as support to Hitler's Germany, and therefore, allegations were raised, asserting that the Cumhuriyet newspaper had commercial connections with Germany. However, Nadi generally defended

Turkey's neutrality and followed a publishing approach in line with Turkish foreign policy. In this context, he welcomed Turkey's participation in the war close to the end of World War II. Once a multi-party-political life appeared on the horizons of Turkey towards the end of the war, he was involved in the process with his writings. He took into account and adopted the criticisms directed at the single-party administration. He opposed the single-party administration by claiming that it was a transition process aimed at establishing a political system based on the public, with the idea that it had a repressive mentality. He stated that although the single-party period was authoritarian, it could not be qualified as totalitarian. He exhibited a welcoming approach for the movement of Turkish democracy towards a multi-party system under the leadership of Celal Bayar.

Keywords: Cumhuriyet Newspaper, multi-party political Life, Kemalism, single-party rule, Turkish Revolution.

Giriş

Nadir Nadi, 23 Haziran 1908'de Muğla'ya bağlı Fethiye ilçesinin Kaya köyünde doğmuştur. Babası *Cumhuriyet* gazetesinin kurucusu Yunus Nadi'dir. İlköğrenimini İstanbul Nişantaşı'nda bulunan Yeni Mektep'te tamamlamıştır. Orta öğrenimine Galatasaray Lisesi'nde devam etmiş, ancak birinci sınıfın sonunda babası Yunus Nadi'nin Millî Mücadele'ye katılmak üzere Ankara'ya geçmesiyle birlikte öğrenimini Ankara Lisesi'nde sürdürmek zorunda kalmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasından sonra İstanbul'a dönmüş ve lise eğitimini Galatasaray Lisesi'nde tamamlamıştır. 1930 yılında üniversite öğrenimi için Viyana'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne kaydolmuştur. Nadir Nadi, bir gazeteci oğlu olarak gazetecilik mesleğine çok genç yaşlarda başlamıştır. Viyana'daki öğrencilik günlerinde Yabancı Muhabirler Derneğine üye olarak bu mesleğe adım atmıştır. Gazetecilik mesleğindeki ilk yazıları Viyana'dan Cumhuriyet'e gönderdiği izlenimleri olmuştur. İlk başyazısınıysa Yedek Subay Öğretmen Kubilay'ın Menemen'de gerici bir kalkışma sonucu öldürülmesi üzerine kaleme almıştır. Viyana'daki öğrencilik yıllarında ortaya çıkan siyasal karışıklıklar nedeniyle İsviçre'ye geçmek zorunda kalmış; Lozan Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümüne yazılmış ve 1935 yılında buradan mezun olmuştur. Yükseköğrenimini tamamlayıp, Türkiye'ye döndükten sonra *Cumhuriyet*'te yazı işleri yardımcılığı görevinde bulunarak habercilik ve röportaj dallarında çalışmıştır.¹ 1950 Genel Seçimleri'nde Demokrat Parti (DP) listesinden bağımsız Muğla Milletvekili seçilmiştir. 1954 Genel Seçimleri'nde yine bağımsız İstanbul Milletvekili olarak Meclis'te yerini almıştır. Parlamenter olmasından

¹ Miyase İlknur, "Başyazar Nadir Nadi", *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 2003.

kısa bir süre sonra Avrupa Konseyine bağımsız temsilci olarak atanmıştır. Bu dönemde yaşadığı anlaşmazlıklar nedeniyle *Cumhuriyet*'teki yazılarına ara vermiştir. 9 Haziran 1964 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Kontenjan Senatörü olarak seçilmiş; ancak, 3 Nisan 1970'te bu görevinden istifa ederek *Cumhuriyet*'e geri dönmüştür. 12 Mart 1971 Muhtırası'nın yarattığı koşullar üzerine 11 Temmuz 1971 tarihinde gazetenin yönetiminden bir defa daha ayrılmasına rağmen okurların gazetenin yönetimine yaptıkları yoğun baskılar neticesinde bir gün sonra kararından vazgeçerek yaşamının son günlerine kadar bu görevini sürdürmüştür.²

Bu çalışma, Cumhuriyet Dönemi basın hayatında silinmez izler bırakan gazetecilerden biri olan Nadir Nadi'nin düşüncelerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, Nadir Nadi'nin Cumhuriyet Gazetesi'ndeki yazılarından yararlanılarak Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan gelişmeler karşısındaki düşünceleri, İkinci Dünya Savaşı'ndaki tutumu ve Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geçiş sürecinde ortaya çıkan gelişmelere yönelik değerlendirmeleri tahlil edilmiştir.

Gazetecilik Mesleğindeki İlk Yılları

Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla neticelenmesinden sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları arasından yeni bir Türk ulus devleti doğmuştur. Meşruiyetini ulus üstü bir kaynaktan alan Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi sistemi tasfiye edilmiş ve egemenliğin kayıtsız şartsız ulusa aktarıldığı yeni bir rejimin temelleri atılmıştır. Bütün siyasi güç, yeni ve yükselmekte olan Türk devletini temsil eden Büyük Millet Meclisi'nde toplanmıştır. Türk devletinin yeni yönetim biçiminin cumhuriyet olduğu ilan edilmiş ve Siyasal sistem, ilerleyen süreç içinde değişen koşullar doğrultusunda yeni düzenlemelere tabii tutulmuştur. Başlangıçta tek partili bir rejimin kurulması planlanmamış olmasına rağmen, 1925'te yaşanan Şeyh Said Ayaklanmasından sonra bu yönde ilk adımlar atılmıştır.³ Ancak çok partili bir siyasi sistem arzusundan bütünüyle vazgeçilmemiştir. Dünyadaki otoriterleşme eğilimlerinin aksine, 1930 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın direktifiyle, muhalefeti temsil etmek üzere Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla bir defa daha çok partili bir siyasi düzen denemesine girişilmiştir. Ancak bu denemenin de başarısız olması neticesinde,

² Aynı yer; Miyase İlknur, *İlhan Abi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2012, s.296.

³ Feroz Ahmad, "Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, 1983, s. 1992.

Türkiye’de uzun yıllar egemen olacak bir tek parti idaresi bütün boyutlarıyla ortaya çıkmıştır.⁴

Yeni bir devletin kuruluş sancılarının yaşandığı ve Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalma geleneksek yapının devrimlerle radikal değişikliklere uğradığı bir süreçte özellikle İstanbul basınında Cumhuriyet aleyhine yazılar çıkmaya başlamıştır. Yapılan değişikliklerin benimsenmesinde istenilen seviyeye ulaşmada güçlükler ortaya çıkmıştır. Böyle bir ortamda gerçekleşen değişiklikleri savunmak ve topluma benimsetebilmenin ancak bir gazete ile mümkün olacağı düşüncesi gündeme gelmiştir. Bu önemli misyonu yerine getirmek üzere Mustafa Kemal Atatürk’ün isteği doğrultusunda Yunus Nadi, İstanbul’daki hilafet propagandalarına karşı ulusal egemenliği halka sevdirmeyi ve benimsetmeyi amaçlayan yeni bir gazetenin yayımlanması için çalışmalarına başlamıştır. Kısa bir süre sonra da Cumhuriyet gazetesi 7 Mayıs 1924 tarihinde yayımlanan ilk nüshasıyla Türk basın tarihindeki yerini almıştır. Zekeriya Sertel ve Nebizâde Hamdi’de gazetenin kurucuları arasında yerlerini almışlardır. Ancak Sertel, kısa bir süre sonra Cumhuriyet’ten ayrılmıştır.⁵

Devrimlerin topluma benimsetilmesi amacıyla oluşturulacak bir kamuoyunun en önemli aracı olan Cumhuriyet gazetesi Nadir Nadi’nin de gazetecilik mesleğiyle tanıştığı bir okul olmuştur. Berlin, Paris ve Moskova gibi dünyanın önemli başkentlerinde daimî muhabirlikleri bulunan Cumhuriyet gazetesi, Viyana’da da daimî muhabirlik tesis etmiş ve bu göreve üniversite öğrenimi için Viyana’da bulunan Nadir Nadi’yi getirmiştir.⁶ Nadi, 1930’lar Avusturya’sının panoramasına dair gözlemlerini “*Viyana Mektupları*” başlığı altında Cumhuriyet gazetesi sayfalarına taşımıştır. Bu başlık altındaki ilk yazısı, 4 Kasım 1930 tarihinde yayımlanmış olup Viyana hakkındaki ilk değerlendirmelerini aktarmıştır. İkinci yazısıysa yine Cumhuriyet’in 8 Kasım 1930 tarihli sayısında yer almıştır. Nadi, bu yazısında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sebebiyle Türkiye’nin Viyana Büyükelçiliğinde düzenlenen resepsiyona dair izlenimlerine ve hissettiği duygulara yer vermiştir.⁷

⁴ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi -II 1931-1938 Tek Partili Cumhuriyet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 3.

⁵ Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015, s.162, Aysun Köktener, *Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s.13,14. Yunus Nadi gazetenin ilk sayısındaki yazısında gazetenin amacını şu satırlarla belirtmektedir: “*gazetemiz ne hükümet gazetesi ne de bir parti gazetesidir. Cumhuriyet sadece bilimsel ve yaygın ifadesi ile demokrasinin savunucusudur. Cumhuriyet ve demokrasi fikir ve esaslarını yıkan ve yıkmaya çalışan her kuvvetle mücadele edecektir. Memlekette halkın halk tarafından halk için idaresi bizim idealimizdir ve biz yalnız bu idealin esiriyiz.*” Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul, 1992.s.66.

⁶ *Cumhuriyet*, 13 Ekim 1930.

⁷ Nadir Nadi, “Viyana’da Cumhuriyet Bayramı”, *Cumhuriyet*, 8 Kasım 1930.

Nadir Nadi, Cumhuriyet gazetesindeki ilk başyazısını 23 Aralık 1930 tarihinde Menemen’de yaşanan isyan hadisesi nedeniyle kaleme almıştır. Cumhuriyet gazetesinin sahibi ve başyazarı Yunus Nadi, Viyana’da üniversite eğitimi gören büyük oğlu Nadir Nadi’nin gönderdiği mektubu köşesinde yayınlamıştır. Menemen isyanı sırasında katledilen Asteğmen Kubilay ile Bekçi Hasan ve Şevki’nin adlarına bir anıt dikilmesi için yazılan bu mektup, Nadi’nin ilk başyazısı olarak kabul edilmiştir.⁸

1919 yılından 1939’a kadar uzanan süreç Avrupa’nın ve dünyanın yeni bir savaşa hazırlandığı dönemdir. Büyük bir ekonomik çöküntüyle başlayan bu dönemin içindeki en önemli gelişme, Adolf Hitler’in ve Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi’nin tarih sahnesinde yerini almasıdır. Bu gelişme, Almanya’nın iç ve dış politikasını etkileyerek dünya barışını temelinden tehdit edecek bir sürecin kapılarını açmıştır.⁹ Avrupa siyasetinde yaşanan bu gelişmeyi Viyana’dan izleyen Nadir Nadi, Cumhuriyet gazetesindeki yazılarında, Hitler’in yükselişine dikkat çekmiştir. Nasyonal Sosyalizme sempati duyduğu düşünülen Nadi’nin bu dönemdeki değerlendirmeleri ezber bozacak türdendir. Nadi, “Hitler Kimdir?” sorusuna cevap arayışının bir yansıması olarak Hitler’in Almanya iç siyasetinde yaşadığı yükselişi ve ne yapmak istediğini irdelemiştir. Avam arasından yetişen ve avama hitap eden Hitler’in¹⁰ Almanya’da iktidar olması durumunda “*engizisyon zulmünden farkı olmayan*” bir dönemin kapılarının aralanacağını belirtmiş¹¹ ve böylesi bir durumda Almanya ile Avrupa’nın çok büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalabileceğini vurgulamıştır.¹²

Nadi’nin Viyana’daki öğrencilik günleri, yükselen Nazi hareketi nedeniyle 1933 yılında son bulmuştur. Viyana’da Sosyal Demokratlar ve Nasyonal Sosyalistler olmak üzere iki kampa ayrılan öğrenciler arasındaki çatışmalar ve Nasyonal Sosyalistler’in sürgit devam eden gösterileri nedeniyle İsviçre’ye geçmek zorunda kalan Nadi, 1935 yılında İsviçre’de bulunan Lozan Üniversitesi’nde öğrenimini tamamlamıştır.¹³

1930’lu yıllarda uluslararası ortam ve ekonomi hayatındaki gelişmelerin etkisiyle birlikte Türk-Sovyet ilişkileri üst düzey bir noktaya ulaşmıştır. Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti (Aras) 1930’ yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ni (SSCB) ziyaret etmiştir. 25 Nisan – 10 Mayıs 1932 tarihleri arasında ise

⁸ Ali Sirmen, “Nadir Nadi Anlatıyor”, *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1983.

⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 2011, s.13, 20, 41.

¹⁰ Nadir Nadi, “Hitler Kimdir”, *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1932.

¹¹ Nadir Nadi, “Hitler Kazanacak mı?”, *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1932.

¹² Nadir Nadi, “Viyana Mektupları “, *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1932.

¹³ Ali Sirmen, “Nadir Nadi Anlatıyor”, *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1983.

Başvekil İsmet Paşa'nın SSCB'ye ziyareti gerçekleşmiştir. Devletçi modeli benimseyen Türkiye, Birinci Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı'nın hazırlanmasında Sovyet uzmanlardan yararlanmıştı. Bunun yanında, SSCB'den sağlanan krediler bu plan için gereksinim arz eden mali kaynakların üçte birini karşılamıştır. Cumhuriyetin 10. Yıl kutlamalarında, SSCB'nin Savunma ve Deniz Kuvvetleri Komiseri General Voroşilov başkanlığındaki geniş bir heyet Ankara'ya gelerek SSCB'nin Türkiye'ye olan desteğini vurgulamıştır. 7 Kasım 1935 günü, iki ülke arasında 1925 antlaşmasının 10 yıl süreyle uzatılmasını ön gören bir protokol imzalanmıştır.¹⁴ Türk-Sovyet ilişkilerindeki yakınlaşmanın zirveye ulaştığı dönemde Nadir Nadi, SSCB'ye bir seyahatte bulunmuş ve burada edindiği izlenimlerini "Sovyet Rusya'dan Röportajlar" başlığıyla Cumhuriyet gazetesinin okurlarına aktarmıştır. 9 Mart 1936-28 Nisan 1936 tarihleri arasında devam eden yazı dizisinde Nadir Nadi; "*Bir zamanlar yadırgadığımız bu muhite karşı şimdi duyduğumuz sempatinin sebebi ne olabilir ?*"¹⁵ sorusuna yanıt ararken SSCB'nin toplumsal, kültürel ve ekonomik yapısı hakkında oldukça sempatik değerlendirmelerde bulunmuştur. İş hayatında kadınların etkinliğine dikkatleri çekmiş, insanların üşümediklerini, açlık ve sefalet çekmediklerini öne sürmüştü,¹⁶ "*ferdin menfaatleriyle cemiyetin menfaatlerini?*" birleştirmek için büyük çabaların sergilendiğine değinmiştir.¹⁷ Bunlardan daha önemli olanın ise Sovyetlerin planlamaya verdikleri değer olduğunu belirtmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi planlama işini bir an önce gündemine alması gerektiğini savunmuştur.¹⁸

Almanya, 30 Ocak 1933 tarihinde Adolf Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte dış politikada Versailles Antlaşması'yla kurulan düzeni değiştirmeye dönük radikal adımlar atmaya başlamıştır. Hitler, Almanya'nın sınırları dışında bulunan bütün Almanları "*bir ulus, bir devlet*" ilkesi çerçevesinde birleştirmeye ve "*hayat sabaşı*" adını verdiği politikasıyla Almanya'nın sınırlarını genişletmeye yönelik bir tutum içine girmiştir. İngiltere ve Fransa gibi ülkeler, Hitler'in bu politikasını ilk anda yakın güvenlikleri için bir tehdit unsuru olarak görmediklerinden sessiz kalmayı tercih etmişlerdir.¹⁹ Cumhuriyet gazetesinin sayfalarında daha sık görmeye başladığımız Nadir Nadi, Avrupa'nın Hitler karşısında pasif kalmasını

¹⁴ Erel Tella, "SSCB ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.319-320.

¹⁵ Nadir Nadi, "Sovyet Rusya'dan Röportajlar", *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1936.

¹⁶ Nadir Nadi, "Sovyet Rusya'dan Röportajlar", *Cumhuriyet*, 11 Mart 1936.

¹⁷ Nadir Nadi, "Sovyet Rusya'dan Röportajlar", *Cumhuriyet*, 18 Mart 1936.

¹⁸ Nadir Nadi, "Sovyet Rusya'dan Röportajlar", *Cumhuriyet*, 25 Mart 1936.

¹⁹ Sander, *age.*, s.46, 47.

eleştirmiştir. Arzuladığı gelişmeyi yakalayamamış ve gelişmiş bir sosyal düzen kuramamış ülkelerin, Balkan Antantı gibi paktlar vasıtasıyla “*Avrupa’nın minnettarlıkla istifade edeceği kuvvetli bir sulh unsuru*” teşkil etmelerine rağmen “*Büyük Avrupa devletlerinin sulh uğrunda*” hiçbir adım atmadıklarını ifade etmiştir.²⁰ Almanya’nın yayılma siyaseti karşısında İngiltere ve Fransa’nın harekete geçmemesi durumunda Avrupa’daki siyasal düzenin şiddetli bir sarsıntıya uğrayacağını yazmıştır.²¹ Hitler’in izlediği dış siyasa karşısında biran önce harekete geçilmesi gerektiğini savunmuş ve totaliter rejimler karşısında uyusuk bir tavır takınan demokrasi ülkelerinin “*günün birinde uyanmaya karar verdikleri zaman şüphesiz işin isten geçtiğini*” göreceklerini ifade etmiştir.²² Nadir Nadi, sonraki yazılarında İngiltere ve Fransa’yı başka açılardan da suçlamaya devam etmiştir. 1918’de Lloyd George ve Clemenceau’nun “*yürelerinde sakladıkları intikam arzusu*” ile hareket etmeleri nedeniyle 1930’lar Avrupa’sının “*ıstırap devri*” yaşayan bir dünya olduğunu belirtmiştir.²³ Lloyd George ve Clemenceau’nun “*milliyetler prensibini*” hiçbir şekilde dikkate almayarak hazırladıkları barış antlaşmalarının Avrupa’yı çok büyük bir krizin eşiğine getirdiğini iddia etmiştir.²⁴ Nadi’nin bu değerlendirmeleri onun Nazi Almanya’sına destek olduğu iddialarının kamuoyunda geniş bir yer bulmasına neden olmuştur. Ancak Nadir Nadi’nin, Almanya’nın Versailles’in zincirlerini kırma girişimlerini haklı bulmasıyla birlikte Hitler’in izlediği siyasal çizgiye karşı olduğu da belirtilmelidir. Nadi, söz konusu dönemde Almanya’daki Nasyonal Sosyalist iktidarı hedef alan bir yazı kaleme alarak İngiltere gibi Almanya’yı da müstemlekeci amaçlarla hareket eden bir ülke olarak betimlemiştir. Tüm insanlığın, komşu devletlere saygı duyan kuvvetli bir Almanya istediğini ve “*«dünyada her şeyden üstün bir Almanya»*” düşüncesinin “*dört mısralık güzel bir marş olma hakikatini*” aşamayacağını yazmıştır.²⁵

Büyük bir savaş tehdidinin ağır bastığı ve Mustafa Kemal Atatürk’ün rahatsızlığının son evrelerine girdiği bir dönemde Nadi, Türkiye Cumhuriyeti’nin genç yurttaşlarına öz güven verici yazılarıyla da öne çıkmıştır. Örneğin Nadi tarafından kaleme alınan “*Dünya Karşısında Türkiye*” başlıklı yazıda Atatürk’le birlikte “*eski hasta adam*” yerine siyasal ve toplumsal, ekonomik alanda

²⁰ Nadir Nadi, “Avrupa Sulhu ve Balkan Antantı”, *Cumhuriyet*, 28 Ekim 1936.

²¹ Nadir Nadi, “Avusturya Devletinde Nazilere Resmen Yer Verildikten Sonra”, *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1938.

²² Nadir Nadi, “Hitlerin Nutkunu Dinlerken”, *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1938.

²³ Nadir Nadi, “Chamberlain – Hitler Mülakatından Sonra”, *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1938.

²⁴ Nadir Nadi, “Avrupa’nın Geçirdiği Büyük Kriz”, *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1938.

²⁵ Nadir Nadi, “Propagandalar ve Hakikatler”, *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1939.

önemli dönüşümleri gerçekleştiren “genç, atılğan, başarılı” bir ulusun geldiği belirtilmiştir.²⁶ Atatürk’ün 10 Kasım 1938 tarihinde vefat etmesi, bütün Türk gençliği gibi Nadir Nadi’yi de derinden etkilemiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceğinin kamuoyunda tartışılması karşısında Nadi, Atatürk’ün en büyük eserinin “yarına karşı üzerine aldığı vazifenin kutsiyetini” kavramış Türk gençliği olduğunu belirterek bu gençliğin “Atatürk inkılâplarının yılmaz bir bekeşi” olmaya devam edeceğini yazmıştır.²⁷ Bir diğer yazısında İsmet İnönü’nün “Kemalizm’in hususi vasfı devamlılığında mündemistir” sözlerine atıf yaparak Kemalist çizginin Türkiye’nin iç siyaseti kadar dış siyasetine de yön vermeye devam edeceğini vurgulamıştır. Bu kapsamda Türkiye’nin, Avrupa’nın “sarsak ve tehlikeli olan vaziyeti” karşısında Atatürk döneminde olduğu gibi sonrasında de barışın korunmasına yönelik tüm çabaları destekleyeceğini ifade etmiştir.²⁸

Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatından sonra Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) grubu, 11 Kasım 1938 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni cumhurbaşkanını seçmek üzere toplanmıştır. İsmet İnönü’nün katılmadığı oturumda kullanılan 323 oyun 322’si İnönü’nün cumhurbaşkanı olmasını onaylamıştır. Aynı günün devamında ise Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) üyeleri, Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci cumhurbaşkanını belirlememek üzere bir araya gelmiştir. Meclis oturumuna mevcut 387 milletvekilinden 348’i katılarak İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanı olması yönünde oy kullanmıştır. Böylece Malatya Milletvekili İsmet İnönü, Mustafa Kemal Atatürk’ten sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci cumhurbaşkanı olmuştur. Bunun yanı sıra 26 Aralık 1938’de CHP Olağanüstü Kurultayı, CHP’nin yeni genel başkanını seçmek üzere toplanmıştır. Başkanlığını TBMM Başkanı Abdülhalik Renda’nın yaptığı kurultayın sonunda, Atatürk CHP’nin “Ebedi Başkanı”; İsmet İnönü ise CHP’nin “Değişmez Genel Başkanı” olarak seçilmiştir.²⁹

Nadir Nadi, dönemin koşulları içerisinde İsmet İnönü’nün CHP’ye Değişmez Genel Başkan seçilmesini olumlayan bir yazı kaleme almıştır. Öncelikle parti-devlet bütünlüğüne değinen Nadi, Atatürk’e ait olan CHP’nin bütün yönleriyle “Türk milletini temsil edebilen bir teşekkül” olduğunu vurgulamıştır. Ebedi Şef Atatürk’ün vefatından sonra Türk Milleti’nin, partinin devamını sağlayabilecek ve cumhurbaşkanlığı görevini üstlenebilecek “en layık vatandaşı” hiç tereddüt etmeden seçme “kudretini ve kabiliyetini” gösterdiğini ifade etmiştir. Türkiye’ye daimî hizmet yapma noktasında Atamızın kalben ve aklen en yakın

²⁶ Nadir Nadi “Dünya Karşısında Türkiye”, *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1938.

²⁷ Nadir Nadi “En Büyük Eseri”, *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1938.

²⁸ Nadir Nadi “Biz ve Dünya”, *Cumhuriyet*, 27 Kasım 1938.

²⁹ Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003, s.140, 146.

arkadaşı olan İsmet İnönü'den başka hiç kimseyi “*CHP'nin Değişmez Genel Başkanı*” olarak seçemedik diye de devam etmiştir. Yazısının sonlarına doğru ise İnönü'ye bir güven belirtisi olarak, kurulduğu andan itibaren “*ışık hızıyla*” yükselen Atatürk Türkiye'sinin, “*insana sonsuz itimat telkin eden*” İnönü ile gelişmeye devam edeceğini vurgulamıştır.³⁰

İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Nadir Nadi

Türkiye'nin kendi iç siyasetindeki gelişmelere odaklandığı günlerde, Almanya'nın Polonya'ya saldırısıyla 1 Eylül 1939'da İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Türkiye, savaşın başlayıp hızla geliştiği ilk zamanlarda İngiltere ve Fransa ile benzer bir politik çizgi takip etmeye çalışmıştır. Türkiye'nin izlemiş olduğu bu politika, Almanya ve İtalya ile olan ilişkilerini gerginleştirmiştir. Türkiye, İngiltere ve Fransa ile daha öncesinde başlatmış olduğu görüşmeleri bir sonuca ulaştırarak söz konusu her iki ülkeyle 19 Ekim 1939'da *Üç Taraflı Karşılıklı Yardımlaşma* Antlaşması'nı imzalamıştır.³¹

Nadir Nadi savaşın başladığı günlerde Alman uçaklarınca bombalanan Varşova'da bulunmaktadır. Bu süreçte Almanya'ya karşı kesin bir tavır almamış ancak izlediği yolun yanlışlığına da vurgu yapmış; ³² hatta bu bağlamda Hitler Almanya'sını ve Nasyonal Sosyalizmi eleştiren bir noktada durmuştur. Nadi, 21 Eylül 1939 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Almanya'nın, “*ne adalet ne siyaset ne de milliyet prensibi mefhumlarına*” dayanmayan Versailles Antlaşması'nın getirdiği düzeni değiştirmeye çalışırken “*müstakil milletleri perişan edecek*” bir siyasete yöneldiğini yazmıştır.³³ Bir diğer yazısında ise Nasyonal Sosyalizmi “*müteceviz*” ilan etmiş ve zayıf ulusları “*mabvü perişan*” eden bir siyaseti üretmekle suçlamıştır.³⁴ 19 Ekim 1939 tarihinde Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan üçlü ittifak antlaşmasıysa “*cenubi şarkı Avrupa'sını muhtemel tecavüzlere karşı tabkimi*” eden bir antlaşma olarak önemsemiş ve alkışlamıştır.³⁵

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında Fransa Hükûmeti, Türk basın heyetini Maginot Hattı'nı gezdirmek üzere Fransa'ya davet etmiştir. Akşam gazetesinden Necmettin Sadak, Tan gazetesinden Zekeriya Sertel, Yeni Sabah gazetesinden Hüseyin Cahit Yalçın, Ulus gazetesinden Falih Rıfki Atay, Anadolu Ajansı Genel Müdürü Muvaffak Menemencioglu ve Reşat Nuri Güntekin'in yer aldığı

³⁰ Nadir Nadi, “İsmet İnönü ve Halk Partisi”, *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1938.

³¹ Rifat Uçaraol, *Siyasi Tarih (1789-2014)*, Der Yayınları, İstanbul, 2015, s.891,897.

³² Şerafettin Pektaş, *Millî Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi*, Fırat Yayınları, İstanbul, 2010, s.154.

³³ Nadir Nadi “Hitlerin Nutku”, *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1939.

³⁴ Nadir Nadi, “Nasıl Müdafaa Edilebilir”, *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1940.

³⁵ Nadir Nadi, “Ankara Pakı ve İtalya”, *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1939.

heyette, Nadir Nadi de Cumhuriyet gazetesini temsilen bulunmuştur.³⁶ Fransa Hükûmeti'nin davetlisi olan heyet öncelikle 2 Şubat 1940 tarihinde Belgrat'ta toplanacak olan Balkan Antantı Konseyi'ni izlemek üzere Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile birlikte Belgrat'a geçmiştir. Nadi, Balkan Antantı Konseyi hakkında değerlendirmelerde bulunurken toplantıyı “*Avrûpa'daki bulanık havayı dağıtarak bugünkü mustarip insan cemiyetine karakteristik bir birlik ve kudret numunesi veren*” ve barışı getirecek olan bir zafer olarak tanımlamıştır.³⁷

Türk Basın Heyeti, Balkan Antantı Konseyi'nin çalışmalarını tamlamasından sonra İtalya ve İsviçre üzerinden Fransa'ya geçmiştir. Nadi, Fransa'daki gözlemlerinde Maginot hattı hakkında verilen bilgilerden sonra Almanya'nın Fransa karşısında fazla bir şey yapamayacağını ve Fransa'nın, Alman saldırısını kolaylıkla durdurabileceğini yazmıştır.³⁸ Aynı tarihlerde Hitler Almanya'sına yönelik eleştirel tutumunu da korumaya devam etmiştir. Bu dönemdeki değerlendirmelerine göre Hitler ve çalışma arkadaşları “*ruhlarını kemiren karışık duygulardan*” bir türlü kurtulamamışlar ve Alman ulusuyla birlikte milyonlarca insanı “*ıstıraplı*” bir duruma sürüklemişlerdir.³⁹ Nadi, bu yazısını kaleme aldıktan yaklaşık bir hafta sonra da İstanbul'da yayımlanan *Türkische Post* gazetesinin Alman propagandası yapması nedeniyle kapatılmasını olumlu bir gelişme olarak görmüştür.⁴⁰

Nadir Nadi, Fransa'daki incelemelerinden sonra bu defa da İngiltere hükûmetinin daveti üzerine milletvekilleri ve gazetecilerden oluşan bir heyete katılarak 7 Mayıs 1940 günü Londra'ya hareket etmiştir. İstanbul Milletvekili Refet Bele, Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfki Atay, Necmettin Sadak, Ahmet Şükrü Esmer, Asım Us ve Anadolu Ajansı Genel Müdürü Muvaffak Menemencioglu heyette bulunan diğer isimlerdir.⁴¹ Nadi, Londra'daki gözlemlerini aktarırken İngilizlerin oldukça geç kalmalarına rağmen bu “*batalarını*” telafi etmek amacıyla yoğun bir şekilde savaşa hazırlandıklarını yazmıştır. Ancak bu tarihlerde savaş günden güne Müttefik Devletler'in aleyhine gelişmeye başlamıştır. Bu sebeple Nadi'nin de içinde bulunduğu Türk heyeti, inceleme programlarını yarıda keserek Türkiye'ye dönmüştür.⁴²

³⁶ *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1940.

³⁷ Nadir Nadi “Konsey Kararları”, *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1940.

³⁸ Nadir Nadi *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, Ankara, 1979, s.68.

³⁹ Nadir Nadi “Hegemonya Fikri Bir Rüya”, *Cumhuriyet*, 5 Mart 1940.

⁴⁰ Nadir Nadi “Türkiye’de Türk Sesi”, *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1940.

⁴¹ *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1940.

⁴² Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, s.98-103.

Türk Heyeti'nin Türkiye'ye dönmesinden sonra, 14 Haziran 1940 tarihinde Alman Ordusu Paris'e girmiştir. Bu durum karşısında Fransa artık Türkiye için destek sağlayabilecek bir müttefik olma niteliğini kaybetmiştir. Türkiye izlemiş olduğu dış siyasette önemli bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Ancak Türkiye her şart altında tarafsızlığını sürdürme konusunda da karar almıştır. Almanya'nın askerî başarısı ve Türkiye'nin tarafsız bir dış politika izleyeceğinin anlaşılması üzerine Türk – Alman ilişkilerinde gerilimin dozu bir süre sonra düşmeye başlamıştır. Bunun bir neticesi olarak 12 Haziran 1940'ta iki ülke arasında 21 milyon Türk lirası değerinde ticaret yapılması kararlaştırılmış olup 25 Temmuz 1940 tarihinde iki ülke arasında *Türk-Alman Ticaret Anlaşması* imzalanmıştır.⁴³

Üçüncü Cumhuriyet Fransa'sının Nazi Almanya'sı karşısında hızla çözümleninin, Türk dış politikasında olduğu gibi Türk aydınları üzerinde de sarsıcı sonuçları olmuştur. Birçok Türk aydını gibi Nadir Nadi de Almanya'nın bu başarısından etkilenmiştir. Savaşın Almanya'nın lehine geliştiği bu dönemdeki yazılarında Nasyonal Sosyalizme ılımlı bir destek verirken Batı demokrasilerinin dayandığı siyasal ve iktisadi sistemlerin iflasını ilan etmiştir. Savaşın başlamasından sonra Nasyonal Sosyalizmi olumlayan ilk yazısını 10 Temmuz 1940 tarihinde yayımlamıştır. Burada Nasyonal Sosyalizm'in komünizm gibi rejim ihracı yapmadığını belirterek Fransa'nın, demokrasiden Nazi Almanya'sı baskı yaptığı için değil “*millî ve bünyevî*” ihtiyaçları için vazgeçtiğini yazmıştır.⁴⁴ Bundan on üç gün sonra kaleme aldığı bir başka makalesinde ise uzun yıllar arka arkaya yaşadığı yıpratıcı savaşlardan sonra “*memleketin bünyesini kemiren yabancı sermayenin kapitalist zincirlerini ayaklarından çözmeye muvaffak olan*” Türkiye ekonomisi ile “*kapitalist sistemden bambaşka bir yolda çalışan Almanya ekonomisi*” arasında bir özdeşlik kurmuştur.⁴⁵ Bu süreçteki en tartışmalı yazısını “*Alman Birliği Karşısında Avrupa*” başlığıyla yayımlamıştır. Avrupa'nın tam kalbinde “*muazzam bir nüfus kesafetine malik, endüstrici*” bir Almanya'nın yükselmesinin birçok devleti tedirgin ettiğini ifade ederek aynı kültüre, aynı dile ve aynı isteklere sahip olan doksan milyonluk bir Alman Birliği'nin kabul edilmesi gereken “*bir realite*” olduğunu savunmuştur.⁴⁶ Nadir Nadi'nin daha sonraki yıllarda öz eleştiride bulunmasına neden olan bu yazısı, tek parti idaresinin şimşeklerini Cumhuriyet gazetesinin üzerine çekmiştir. Başbakan Refik Saydam, hükûmetinin bu konudaki rahatsızlığını Yunus Nadi'ye iletmiştir. Bunun üzerine Nadir Nadi, Almanya'nın bütün dünyaya tahakküm etme arzusunu gerçekleştirmesinin imkânsızlığına vurgu yapan bir yazı kaleme

⁴³ Uçaraol, *age.*, s.901.

⁴⁴ Nadir Nadi “Yeni Nizam Davaları Peşinde”, *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1940.

⁴⁵ Nadir Nadi, “Almanya ile İktisadi Münasebetlerimiz”, *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1940.

⁴⁶ Nadir Nadi, “Alman Birliği Karşısında Avrupa”, *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1940.

almıştır.⁴⁷ Ayrıca Nadi'nin söz konusu yazısı, dönemin basınında büyük bir tartışmanın kapılarını aralamıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, Yeni Sabah gazetesindeki köşesinde Nadir Nadi'yi Almanya'nın yayılmacı siyasasını meşrulaştırmakla suçlamıştır.⁴⁸ Nadi, Hüseyin Cahit Yalçın'a cevaben kaleme aldığı makalesinde Türkiye'nin ulusal çıkarlarına bir saldırı olmadıkça Almanya ile ilişkilerini sürdürmesi gerektiğini ifade etmek istediğini; ancak bu düşüncenin Yalçın tarafından manipüle edildiğini belirtmiştir. Ayrıca, Yalçın'ı, Türkiye'nin İngiltere yanında savaşa girmesini savunan sorumsuz yazılar yazmakla itham etmiştir.⁴⁹

Yunus Nadi, Cumhuriyet'in Almanlardan para yardımı aldığına dair ortaya çıkan söylentilerin gerçeği yansıtmadığını Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye açıklamak istemesine rağmen, İnönü, söz konusu iddiaların doğru olabileceğini ima eden bir üslupla cevap vermiştir.⁵⁰ Bu gelişme üzerine Nadir Nadi, İnönü'nün bu tavrına bir cevap mahiyetinde Atatürkçü gençlerin özel çıkarlar uğruna yazı yazmayacağını vurgulayan "*Atatürk Gençliğinin Kudreti*" başlıklı bir makale kaleme almıştır. Burada Cumhuriyet gençliğinin "*eski hasta adam devrindeki*" gençliğe benzemediğini belirterek ülke sorunları hakkında "*bassas ve idealist*" olduğunu ifade etmiştir.⁵¹ Söz konusu yazının yayımlanmasından üç gün sonra 10 Ağustos 1940 tarihinde Cumhuriyet, Matbuat Kanunu'nun 50. Maddesi mucibince kapatılmıştır.⁵²

⁴⁷ Nadir Nadi, *Perde Aralığından*. s.119.

⁴⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, Yeni Sabah gazetesindeki yazısında şöyle demiştir: "*Nadir Nadi'nin makalesini şu suretle hülasa edebiliriz: Bugün Avrupa'nın ortasında 90 milyonluk bir Alman kütlesi bir realitedir. Bunu olduğu gibi kabul etmek lazımdır. Alman birliğini parçalamaya imkân yoktur. Avrupa devletleri realiteyi olduğu gibi görmeli ve yollarını ona göre tayin etmelidir. İşte Nadir Nadi'nin makalesi. Zabiren Avrupa devletlerine nasihat veriliyor. Fakat Avrupa devletleri kim? İngiltere muharip olduğu için onu makalenin şümulü dairesinden hariç tutmak tabiidir. İtalya, Almanya'nın müttefikidir. İspanya'da buna yakın bir vaziyette dosttur. Şu hâlde Avrupa'da hangi devletler bugün realiteyi yani 90 milyon Alman devletinin mevcudiyetini tanımamak ve onu parçalamak istiyor? Balkan devletleri mi? O zavalluların Mihver etrafında nasıl pervane gibi döndükleri göz önünde. Kala kala ortada alnı yukarıda Bir Türkiye kalıyor ki realiteyi görmeyen ve kabul etmeyen bu olmak lazım geliyor.*" Hüseyin Cahit Yalçın, "Bugünkü Realite", *Yeni Sabah*, 31 Temmuz 1940.

⁴⁹ Nadir Nadi, "Zaruri Bir Müdafaa" *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1940.

⁵⁰ Nadir Nadi, *Perde Aralığından*. s.126, 127.

⁵¹ Nadir Nadi, "Atatürk Gençliğinin Kudreti", *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1940.

⁵² T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı *Cumhuriyet Arşivi* (BCA) 30-18-1-2/ 93-103-19.

Murat Güvenir, *Cumhuriyet gazetesinin kapatılmasındaki gerekçeyi şu ifadelerle açıklamıştır: "Cumhuriyet, hükümetin savaşın başından 1941 yılı ortasına kadar sürdürdüğü, Müttefiklere yakın, Almanya'ya uzak tutumunun dışına çıkan bir yaygın politikası gütmüştür."* Murat Güvenir, 2. *Dünya Savaşında Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991.s, 129.

Cumhuriyet, seksen dokuz günlük bir aradan sonra 9 Kasım 1940 tarihinde yeniden yayın hayatına başlamıştır.⁵³ Bu süreçte Nadir Nadi, kendi ifadesiyle söylenecek olursak bir müddet “*suya sabuna dokunmayan*” yazılar kaleme almıştır.⁵⁴ Aynı tarihlerde Türk dış politikası da oldukça önemli gelişmelere şahit olmuştur. Almanların Balkanlar’daki girişimi hızlanmıştır. Hitler bu durum karşısında İsmet İnönü’ye göndermiş olduğu 10 Mayıs 1941 tarihli mesajında “*Türkiye’nin meşru menfaatlerini*” dikkate alacağını belirterek iki ülkenin ekonomik iş birliği yapmasının hayati önemine vurgu yapmıştır.⁵⁵ Türkiye uzak görüşlü, temkinli ve makul bir politikayı elden bırakmadan 18 Haziran 1941 tarihinde Almanya ile *Türk – Alman Dostluk Antlaşması*’nı imzalamıştır. Almanya bu antlaşmadan dört gün sonra Sovyetler Birliği’ne saldırmıştır. Türk-Alman ilişkileri ise 9 Ekim 1941 tarihinde bir adım daha ileri gitmiş ve iki ülke arasında 100 milyon liralık hacme sahip ekonomik bir antlaşma imzalanmıştır.⁵⁶

Nadir Nadi, bir süredir koruduğu sessizliğini bozarak *Cumhuriyet*’teki köşesinde yeni dış politikayla ilgili yazılar kaleme almaya başlamıştır. Alman propagandası yapmakla suçlansa da aslında Türkiye’nin güvenliğini önceleyen ve çıkarlarını, tarafsızlığını koruyarak savaş dışı kalması gerektiğini belirten değerlendirmelerde bulunmuştur. Türk-Alman antlaşmasını tıpkı Türk-İngiliz antlaşması gibi Türkiye’yi savaş dışında tutmayı amaçlayan realist bir adım olarak değerlendirmiştir. Her iki antlaşmanın da “*harbi, dünyanın mühim bir mevkiini çevreleyen memleketimiz (Türkiye) hudutlarına sokmamak*” gayesiyle imzalanmış olduğunu belirtmiştir.⁵⁷ Almanya ve Türkiye arasındaki iktisadi ilişkilerin gelişmesinise “*kendi aleminde kendine göre zorluklara maruz kalan*” Türk ekonomisinin geleceği için olumludur.⁵⁸ Ancak Türkiye’nin Almanya ile

⁵³ BCA 30-18-1-2/93-103-19.

⁵⁴ Nadir Nadi, *Perde Aralığından*. s.144.

⁵⁵ R. Hüsrev Gerede, *Hitler Almanyası’nda Berlin Sefirliği Hatıralarım (1939-1942)*, Haz: Hulûsi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s.344.

⁵⁶ Şükrü Sina Gürel “Türk Dış Politikası” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s. 534.

⁵⁷ Nadir Nadi, “Türk- Alman Dostluk Pakti’nin Mucib Sebepleri”, *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1941.

⁵⁸ Nadir Nadi, “İmzalanan Muahede ile”, *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1941. Aynı süreç içinde Yunus Nadi imzasıyla çıkan yazıda Nadir Nadi’nin değerlendirmeleriyle birebir örtüşür bir biçimde Türkiye’nin gerçekçilik temeline dayalı bağımsız bir politika izlediği övünülerek anlatılmış ve Türkiye’nin, Alman- Türk Dostluk Antlaşmasıyla taraf değiştirmede savunulmuştur. Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşında Türkiye’nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 148.

iktisadi temelde yaşadığı yakınlaşmaya mukabil Alman-Rus savaşında “*tam ve kati bir bitaraflık*” içinde kalınması gerektiğini ısrarla belirtmiştir.⁵⁹

Millî Şef İsmet İnönü ve Saraçoğlu Hükûmeti ile arasındaki buzları eriten Nadir Nadi, 1942 yılında Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper’in başkanlığında Almanya’ya gidecek olan gazeteciler heyetinde yer almıştır. Necmeddin Sadak, Asım Us ve Nevzat Güven’de bu seyahatte hazır bulunan diğer isimlerdir.⁶⁰ Alman Hükûmeti’nin davetlisi olan heyet, 16 Temmuz 1942 tarihinde Sirkeci Garı’ndan hareket etmiştir.⁶¹ Nadi, bu seyahate dair izlenimlerini 19–30 Ağustos 1942 tarihleri arasında yayımlanan Cumhuriyet gazetesinde “*Almanya: 1942*” başlıklı yazı dizisiyle okurlarına aktarmıştır. Bu yazı dizisi, bariz bir şekilde Nasyonal Sosyalizmi idealize etmiştir. Nadi’nin aktardıklarına göre Nazi Almanya’sında devlet, “*ferdin hayatını ve sıbhatini koruma hususunda fedakarlığın aşamasına katlanmaktan*” çekinmemiştir.⁶² İşçilikten ve halkın içinden gelen Nasyonal Sosyalizm’in yönetici kadrosu, işçiye maddi imkanlarla ölçülemeyecek bir değer vermiş ve sınıf eksenli bir ayrışmayı ortadan kaldırmıştır.⁶³

Nadir Nadi, İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın üstünlük kurduğu evrede Nasyonal Sosyalizme bir yönetim biçimi olarak olumlu bakmasına mukabil Almanya’nın savaştan zaferle çıkması durumunda Avrupa’nın daha ciddi sıkıntılarla karşılaşabileceğini yazmaktan imtina etmemiştir. Almanların Çeklere karşı izlediği politikayı onaylamamıştır. Dahası Türkiye’nin her koşulda sonunun ne olacağı bilinmeyen korkunç bir savaşa katılmaması gerektiğini ısrarla yazmaya devam etmiştir.⁶⁴ Buna rağmen süreç içinde Cumhuriyet gazetesinin; Türkiye’nin, Almanya’nın yanında savaşa girmesinden yana olduğuna ve bu yönde yayınlar yaptığını yönelik iddialar sürekli gündemde olmuştur. Faris Erkman imzasıyla yayımlanan *En Büyük Tehlike* adlı broşürde Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkâr gazeteleri Almanya’yı destekleyen Pan-Türkist ve totaliter bir rejimi savunan yayın organları olarak tasvir edilmişlerdir.⁶⁵ Nadir Nadi bu gelişmeler karşısında Cumhuriyet gazetesinin ırkçı ve yayılmacı bir siyasadan yana olmadığını vurgulayan bir yazı kaleme almıştır. Cumhuriyet gazetesinin emperyalist arzularla dış Türklerle birleşme politikası izlediğine yönelik

⁵⁹ Nadir Nadi, “Türkiye ve Rusya Münasebetleri” *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1941.

⁶⁰ *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1942.

⁶¹ *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1942.

⁶² Nadir Nadi, “Almanya: 1942”, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1942.

⁶³ Aynı yer.

⁶⁴ Nadir Nadi, “Yarıncı Avrupa Üzerine Düşünceler”, *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1942.

⁶⁵ Faris Erkman, *En Büyük Tehlike- Milli Türk Davasına Aykırı bir Cereyanın İç Yüzü*, Ak-Ün Matbaası, İstanbul, 1943, s. 26.

iddiaların gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir. Öncelikli ve biricik amaçlarının Türkiye'yi “*vatan ve milleti medeniyetin bütün icapları ile mütekâmil, kudretli ve yeryüzünün ileri bir devleti*” haline getirmek olduğunu ifade etmiştir. Türkçülük konusundaki yaklaşımlarının “*vatanın sınırları içinde*” kalan Türk ulusuyla münhasır olduğunu yazmıştır.⁶⁶

Müttefik Devletlerin Kuzey Afrika'da başarı kazanmalarından ve Sovyet birliklerinin Stalingrad Muharebesi'nde Almanya'ya karşı üstünlük kazanmasından sonra İngiliz Başbakanı Winston Churchill, Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeki baskılarını arttırmıştır. Churchill, 30 Ocak 1943 tarihinde Adana'ya gelerek İnönü ile görüşmüştür. Ardından 19 Ekim 1943'te Moskova'da bir araya gelen Müttefik Devletlerin Dışişleri Bakanları, Türkiye'nin savaşa katılmak üzere zorlanmasına yönelik karar almışlardır. İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, 5 Kasım günü Kahire'de Numan Menemencioglu'nun önüne bu kararı getirmiştir. 3 Aralık 1943 tarihindeyse Kahire'de İsmet İnönü ile Churchill arasında gerçekleşen görüşmelerde de Türkiye, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü hususunda yeterli güvence almadığı müddetçe savaş dışı kalma politikasını sürdüreceğini belirtmiştir. Bunun üzerine 4 Şubat 1944 tarihinde İngiltere Türkiye ile ilişkileri dondurduğunu açıklamıştır.⁶⁷ Nadir Nadi, başından itibaren Türkiye'nin tarafsız kalma politikasıyla örtüşen yazılarına bu dönemde de devam etmiştir. Hem müttefikleri hem de mihveri savaşın gelişip büyümesinde eşit oranda sorumlu tutmuştur. Nazi Almanya'sını “*milyonluk kütlelere tabakküm etme*” arzusunda olmakla mahkûm etmiş; hürriyeti korumak adına hareket eden müttefikleri ise zamanında doğru adımları atmamakla eleştirmiştir.⁶⁸ Bir başka yazısında ise savaşı müttefiklerin ya da mihverin kazanıp kazanamayacağına dair bir kesinliğin oluşmadığını belirterek dış politikada temkinli adımlar atılmasına yönelik vurgu yapmıştır.⁶⁹ Nadi, Kahire Konferansı'nın toplandığı günlerde Türk-İngiliz dostluğunun geleceğini Türkiye'nin savaşa katılmasına bağlayan yorumları eleştirmiştir. Türkiye'nin savaşa girmesinin ya da savaş dışı kalmasının müttefikler açısından savaşın gidişatına etki edecek bir sonuç doğurmayacağını ifade etmiştir.⁷⁰ Türkiye'nin tarafsız bir politikada ısrar ederek savaş dışı kalmasına yönelik İngiliz basınından yönelen eleştirileri, Türkiye'nin Türk-İngiliz Antlaşması'na aykırı hiçbir girişimde bulunmadığını; savaşa girmesi durumunda istediği güvencelerin

⁶⁶ Nadir Nadi, “*Bizim Türkçülüğümüz*”, *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1943.

⁶⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 502-504.

⁶⁸ Nadir Nadi, “*Dünyayı Ne Bekliyor*”, *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 1943.

⁶⁹ Nadir Nadi, “*Siyasi İmkanlar*”, *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1943.

⁷⁰ Nadir Nadi, “*Kahire Konferansı Etrafında*”, *Cumhuriyet*, 6 Kasım 1943.

Müttefik Devletler tarafından yeterince verilmediğini ve kendi menfaatlerini göz önünde bulundurmasının en doğal hakkı olduğunu vurgulayarak yanıtlamıştır.⁷¹

1944 yılında Müttefik Devletler, Türkiye'nin Almanya'yla diplomatik ve ticari ilişkilerini kesmesi konusunu daha sık gündeme getirmeye başlamışlardır. Bunun üzerine 20 Nisan 1944 tarihinde Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Almanya ile yapılacak krom ihracatının hemen kesileceğini duyurmuştur. Ancak 5 Haziran 1944 tarihinde Alman gemilerinin Boğazlardan Karadeniz'e geçmesiyle Türkiye ile Müttefik devletler arasındaki kriz daha da derinleşmiştir. Bunun üzerine Menemencioğlu görevinden istifa etmiştir. Türkiye, savaşa girmesi yönünde artan baskılar nedeniyle 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile diplomatik ilişkilerini sonlandırmıştır.⁷² Nadir Nadi, Türk-Alman Dostluk Paketi'ni savunduğu gibi alınan bu kararları da Türkiye'nin çıkarları açısından savunmuştur. Nadi'ye göre Türkiye ve Almanya arasındaki krom ticareti, Müttefik Devletlerden yeterli yardım alamayan Türkiye'nin iktisaden ayakta kalması ve toprak bütünlüğünü koruması adına gerçekleşmiştir. Söz konusu ticaret Türkiye'nin "*millî varlık ve kudretinin*" devamını sağlamıştır. Türkiye, bu ticareti sonlandırma kararını da yine kendi çıkarları doğrultusunda almıştır.⁷³ Nadi, bunun yanında Alman gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi üzerine Menemencioğlu'nun istifasıyla neticelenen gerilimli süreci değerlendirirken Başbakan Saraçoğlu'na atıfta bulunarak Türkiye'nin, savaşın en başından itibaren sahip olduğu kuvvetleri ve hakları hiçbir zaman Müttefik Devletler lehine kullanmadığını vurgulamıştır.⁷⁴

Nadir Nadi, en başından itibaren Türkiye Cumhuriyeti hükûmetlerinin dış politikayla ilgili almış oldukları kararlarla örtüşen bir duruş sergilemiştir. Bu tavrını Türkiye'nin savaşa katılmasından sonra da korumuştur. ⁷⁵ Türkiye'nin en başından itibaren "*hürriyeti seven milletlerle*" birlikte hareket ettiğini, en ağır koşullarda bile bu prensibinden taviz vermediğini ve insanlığın geleceğini

⁷¹ Nadir Nadi, "Lüzumsuz, Hatta Zararlı Bir Münakaşa", *Cumhuriyet*, 29 Şubat 1944.

⁷² William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 97, 98.

⁷³ Nadir Nadi, "Krom İçin Aldığımız Karardan Sonra", *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1944.

⁷⁴ Nadir Nadi, "Başvekilin Tekrarladığı Hakikat", *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1944.

⁷⁵ Türkiye'nin tarafsızlığını koruma konusunda ısrarını devam ettirdiği sırada 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında toplanan Yalta Konferansı'nda Türkiye'nin konumu, Boğazlar ve Birleşmiş Milletler konuları ele alınmıştır. Stalin, Montrö Sözleşmesi'nin güncelliğini yitirdiğini söyleyerek Boğazlar'ın statüsünde değişiklik talep etmesine rağmen ABD ve İngiltere bu isteğe mesafeli durmuştur. İngiltere'nin konferansın ardından 20 Şubat 1945'te Türkiye'nin savaş sonrası dünya düzenini şekillendirecek San Fransisco Konferansı'na katılabilesi için Almanya'ya savaş ilan etmesi gerektiğini söylemesi üzerine Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya karşı savaş ilan etmiştir. Türkiye'nin almış olduğu bu karardan kısa bir süre sonra da 7 Mayıs 1945'te Almanya, 2 Eylül 1945'te de Japonya teslim olmuştur; bk. Uçarol, *age.*, s.922.

“demokrasi cephesinin zaferinde” gördüğünü belirtmiştir. Türkiye’nin mukadderatını belirleyen TBMM’nin savaşa katılma kararı almasını, savaşın ilk anından itibaren Türk milletinin “*bütün sempati ve teveccühünün demokrasi cephesine*” dönük olmasının alameti-farikası olarak kabul etmiştir.⁷⁶ Nadir Nadi, Almanya’nın savaştan çekilmesi sonrasında kaleme aldığı yazısında ise yeni süreçle birlikte Avrupa’da yeni problemlerin ortaya çıkma durumuna dikkatleri çekerek “*mutlak zaferin mutlak mesuliyetini taşıyanların*” ağır bir sorumluluğu üstlendiklerini ifade etmiştir. Barışın ve hürriyetlerin düşmanı olan “*her türlü ihtiras politikalarını önleyecek sağlam bir barış*” kurmakla ve “*mutlakîyetçi rejimlere*” hayat hakkı tanımayacak bir sistemi yerleştirmekle vazifeli olduklarını belirtmiştir.⁷⁷ Savaş sonrası Avrupa’da çözüm bekleyen en önemli problemin ulusların güvenliğini sağlayacak bir barış düzenin tesis edilmesi olduğunu belirten Nadi, bunun önündeki en önemli engelin Batı Avrupa ülkeleri ile Sovyetler arasında bir uzlaşının sağlanamaması olduğunu yazmıştır. Bu uzlaşma gerçekleşmediği takdirde “*bir üfleşte yıkılmaya mahkûm*” temelsiz bir barış sürecinin başlayacağını iddia etmiştir.⁷⁸

Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş Sürecinde Nadir Nadi

Türkiye’de savaş sonrası dönemde değişim için gerekli nesnel koşulların oluştuğu düşüncesi CHP’nin önde gelen yöneticileri dahil, neredeyse bütün siyasetçiler tarafından kabul edilmeye başlanmıştır. Bu yönüyle İkinci Dünya Savaşı’nın sonu yaklaşırken Türkiye’de tek parti idaresinden çok partili bir siyasal sisteme doğru geçiş üzerine tartışmaların da kapısı aralanmıştır.⁷⁹ Yaşanacak değişime yönelik ilk dikkat çekici adım 22 Mayıs 1944 tarihinde TBMM’deki bütçe görüşmeleri sırasında atılmıştır. Yusuf Hikmet Bayur ve Celal Bayar, Saraçoğlu hükûmetine yönelik tenkitlerini dile getirmişlerdir. Bayar, hükûmete yönelttiği eleştirilerin sonunda “*alacağım cevap, bütçe hakkında vereceğim oyun rengini belirleyecektir*” demiş ve bütçeye olumsuz oy vermiştir. Saraçoğlu hükûmetine yöneltilen eleştirilerden daha da önemlisi, bu defa tartışmalardan basın ve kamuoyunun haberdar edilmiş olmasıydı. Bunun yanında bütçe görüşmelerinin sonunda söz alan Başbakan Şükrü Saraçoğlu da “*Yurdumuzu hür insanların hür vatanı olarak yaşatmakta devam ettireceğiz. Yalnız bu hürriyet hiçbir vakit memleketi 31 Mart’a götürecek hürriyet olmayacaktır.*” diyerek iktidarın Batılı manasıyla demokratik bir sistemin kurulması konusunda kararlı olduğunu izlenimini

⁷⁶ Nadir Nadi, “Tarihi Karar”, *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1945.

⁷⁷ Nadir Nadi, “Zaferin Asıl Manası”, *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1945.

⁷⁸ Nadir Nadi, “Ön Plana Yaklaşan Pürüzler”, *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1945.

⁷⁹ Feroz Ahmad, “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Siyasal Gelişmeleri” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, s.1994.

vermiştir.⁸⁰ Bu yöndeki en dikkat çekici konuşmalardan biri de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den gelmiştir. İnönü, 1 Kasım 1944 tarihindeki TBMM açılış konuşmasında Meclis çatısı altında zaman zaman hükûmetin icraatlarına ilişkin eleştirilerin yükselmesini “*millet murakabesinin*” etkinliğinin en önemli bir işareti olduğunu belirtmiş ve “*idaremiiz bütüin mânasıyle halk idaresidir. Bu idare, demokrasinin prensiplerini Türkiye'nin bünyesine ve hususi şartlarına göre tekâmül ettirmektedir...Türkiye'de halk idâresi kesintisiz bir tekâmül yolunda yürüyerek, durmadan yükselecektir.*” diyerek gelecek günlerde demokratikleşme sürecinin derinleşeceğine vurgu yapmıştır.⁸¹

Cumhuriyetin kurucu kadroları tarafından Türkiye'nin en başından itibaren arzulanan çok partili bir siyasal sisteme hazırlandığı bu süreçte Nadir Nadi, bütçe görüşmeleri üzerinden tek parti sistemine dayanan siyasal rejimin şeffaflığına vurgu yapan ve tek parti rejimine yönelik samimiyetini eleştirenlere karşı uyarı mahiyetinde yazılar kaleme almıştır. Bütçe görüşmeleri sırasında “*söz alan hatiplerin muhtelif konular üzerinde zaman zaman çok şiddetli sayabileceğimizi tenkitlerini*” okuyoruz dedikten sonra hükûmetin tenkitlerden rahatsız olmadığını ve hatta bu tenkitleri daha iyi işler ortaya koyabilmek için faydalı bulunduğunu belirtmiştir.⁸² Bunun yanında Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun açıklamalarına atıf yaparak Türkiye'de 31 Mart kalkışmasını hatırlatacak bir “*hürriyet kanserine*” izin verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁸³ Kemalizm'den taraf gibi gözükersen “*rejimi sömürmeye*” ve yozlaştırmaya çalışanlara karşı uyanık olunmasını tavsiye etmiştir.⁸⁴ Tek parti sisteminden çok partili sisteme geçişin kontrollü ve ılımlı bir çizgide gerçekleşmesi gerektiği düşüncesinden hareket eden Nadi, İnönü'nün 1 Kasım 1944 tarihinde yapmış olduğu konuşmayı değerlendirirken demokratik bir idare tarzının “*Türkiye'nin bünyesine ve hususi şartlarına göre tekâmül*” ettirileceğini ifade eden cümlesinin altını çizmiştir. Her yönetim sisteminin “*milletin bünyesi ve hususi ihtiyaçları*” doğrultusunda hayat bulunduğunu belirterek “*sapık kafalı, sapık rublû*” taklitlere düşülmeden Türkiye Cumhuriyeti'nin de “*millî karakterine uygun bir şekilde*” uluslararası platformlarda yer alması gerektiğini vurgulamıştır.⁸⁵

1945 yılıyla birlikte yaşanan birtakım gelişmeler çok partili bir siyasal sistemin kurulmasına giden süreci hızlandırmıştır. Bu gelişmelerden ilki

⁸⁰ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998, s. 31.

⁸¹ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: VII, Cilt: XIV, Birinci Birleşim, s. 8.

⁸² Nadir Nadi, “Başvekilin Nutku”, *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1944.

⁸³ Nadir Nadi, “Kendimizi korumak”, *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1944.

⁸⁴ Nadir Nadi, “Devrim Ruhu”, *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1944.

⁸⁵ Nadir Nadi, “Şefi Dinlerken”, *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1944.

CHP'nin çok partili siyasal hayata geçiş öncesinde büyük toprak sahiplerinin direncini kırmak amacıyla parlamento'ya getirdiği Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'yla yaşanmıştır.⁸⁶ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu üzerine TBMM'deki görüşmeler, 14 Mayıs 1945 tarihinde Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'nun kanunun önemine vurgu yapan konuşmasıyla başlamıştır.⁸⁷ Görüşmelerin ikinci gününde söz alan CHP Aydın Milletvekili Adnan Menderes, kanuna muhalefetini meclis üstünlüğü, millî egemenlik ve demokratik rejim gibi ilkeler üzerinden gerçekleştirerek tartışmalara bambaşka bir boyut kazandırmıştır.⁸⁸ Menderes, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı'nın komisyonda iki defa görüşülmesine rağmen Başbakan'ın yeni bazı tekliflerde bulunduğunu ve bu maddelerin tüzüğe aykırı bir şekilde üçüncü bir defa görüşülmesini istediğini belirterek, bu durumun *"harbin bittiği gerek millî gerekse de milletler arası yaşayışın demokratik esaslara ve millî hâkimiyet prensibine göre yeni baştan tanzimine"* gidilen bir dönemin ruhuna uygun olmadığını vurgulamıştır.⁸⁹ Adnan Menderes'in bu konuşmasından üç gün sonra, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı dolayısıyla bir konuşma yapan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, burada

"Cumhuriyetle kurulan halk idaresi her istikamette ilerlemeye ve şartları ile gelişmeye devam edecektir. Harb zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir"

demıştır.⁹⁰ Türkiye'de siyasal rejimin daha demokratik niteliklerle donatılacağına yönelik işaretler daha sonraki günlerde de devam etmiştir. Bütçe görüşmelerinde Hikmet Bayur, Feridun Fikri Düşünsel, Emin Sazak ve Adnan Menderes hükûmete yönelik eleştirilerini sıralamışlardır. Görüşmelerin sonunda Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Emin Sazak, Hikmet Bayur ve Recep Peker bütçeye ret oyu vermişlerdir.⁹¹ Bütçenin güvenoyu almasından sonra Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı üzerine görüşmeler yeniden başlamıştır. Burada bir defa daha söz alan Adnan Menderes, Saraçoğlu hükûmetinin Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı üzerinde değişiklik yapan bir önergeyi meclise sunuş şeklini demokratik mekanizma üzerinde bir baskı unsuru olarak gördüğünü açıklamıştır. Komisyondaki görevleri sırasında

⁸⁶ Ali Gevgili, *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987, s.37.

⁸⁷ TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem: VII, Cilt: XVII, Elli dördüncü Birleşim, s. 59-63.

⁸⁸ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.15.

⁸⁹ TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem: VII, Cilt: XVII, Elli beşinci Birleşim, s. 112.

⁹⁰ İsmet İnönü, *Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söylüşleri 1944-1950*, Haz: İlhan Turan, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara, 2003, s.31.

⁹¹ Tokar, *age...*, s.62, 63.

önergenin aleyhinde olan milletvekillerinin daha sonra önergeyi imzaladıklarını ifade eden Menderes:

“Bu takrir hadisesini ben devletimizin esas kuruluşuna temel olan prensiplere ve Anayasa'nın esprisine uygun görmemekteyim. Demokrasinin var olabilmesi ise her şeyden önce millî hâkimiyetin Millet Meclisi'nde tam olarak tecellisine ve bunun içinde müzakerelere yer ve imkân verilmesine bağlıdır”

demiştir.⁹²

Çok partili siyasal yaşama geçişi hızlandıran bir diğer gelişme ise Dörtlü Takrir adı verilen bir önergenin “açık oturumda” müzakere edilmesi istemiyle CHP Parti Meclisi'ne sunulması olmuştur. CHP milletvekilleri Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan imzasıyla 7 Haziran 1945 tarihinde CHP Parti Meclisi'ne sunulan bu önerge “*Millî hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda da dayanağı olan Meclis murakabesini Anayasamızın yalnız şekline değil ruhuna da tamamiyle uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınmasını*” talep etmiştir.⁹³ Dörtlü Takrir, 12 Haziran 1945 günü CHP Parti Meclisi'nde uzun süren ve sert geçen tartışmaların sonunda Başbakan'ın önerisiyle reddedilmiştir.⁹⁴

Bütün bu gelişmelerin Nadir Nadi'nin köşesine nasıl yansıdığına bakıldığında; öncelikle Nadi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tasarısı'na yönelik eleştiriler karşısında Saraçoğlu hükûmetinden yana bir tavır sergilemiştir. Tarım sektörünün hızla endüstrileşme özelliği kazandığı bir dönemde tarımsal üretimin artırılması ve zenginleştirilmesi için “*ber köylü ailesinin*” toprak sahibi olmasının elzem olduğunu belirtmiştir.⁹⁵ Toprak sahibi olmayan köylü ailelerinin topraklandırılmasıyla “*orta ziraatın mutlak mahvolacağına*”⁹⁶ dönük söylemlerde bulunanların ya da kanunun “*faşist özentiği yabut bir Bolşevik kopyacılığı*” olduğu iddiasını ortaya atanların “*Atatürk Türkiye'sinin kalkınma hareketlerine karşı*” başından itibaren çeşitli bahanelerle reaksiyon sergileyen kesimler olduğunu ifade etmiştir.⁹⁷ Toprak reformu sonunda artacak olan “*zenginlik ve refahın*” demokrasinin Türkiye'de “*kökleşmesini ve gelişmesini*” sağlayacağını vurgulayarak

⁹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem :7, Cilt: XVIII, Altmış yedinci birleşim, s. 37.

⁹³ BCA 30-1-0-0/53-315-4.s.1-2.

⁹⁴ Dörtlü Takrir üzerine CHP Parti Meclisi'nde yaşanan tartışmalar için bkz, Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar 1939-1954*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977, s.308,309., Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Der: İsmet Bozdağ, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1986, s.33, 34.

⁹⁵ Nadir Nadi “Toprak Kanunu Mecliste”, *Cumhuriyet*,16 Mayıs 1945.

⁹⁶ Nadir Nadi, “17'nci Maddenin Kopardığı Fırtına” *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1945.

⁹⁷ Nadir Nadi, “Toprak Kanunu Meclisten Çıkarken” *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1945.

sağlıklı bir demokratik idarenin kurulması ve yaşaması için gerekli olan nesnel koşullara dikkat çekmiştir.⁹⁸

Nadir Nadi, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından itibaren tesis edilen halk idaresinin ülkeyi her yönüyle demokrasiyi temel alan bir rejime doğru hazırladığını belirtmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında sergilenen otoriter tavrın “*Türk demokrasisini devireceklerini*” düşünen Şeyh Sait ya da Arif Oruç gibi isimlerden kaynaklandığının özellikle altını çizmiştir. Bu sayede Türk demokrasiinin kurtulduğunu ve Türk ulusuna yaşama imkânının sağlandığını ifade etmiştir.⁹⁹ Bu değerlendirmeleriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1945 yılına kadar uzanan süreci, Batılı anlamda demokratik bir idarenin kurulması için bir intikal safhası olarak görmüştür.

Nadi, aynı günlerde, “*harbi demokrasiler kazandığı için bizim hükümet de artık onlara ayak uydurmaya mecburdur.*” şeklindeki sözleri yüzeysel ve fazla basite indirgenmiş olarak değerlendirerek Türkiye'deki demokratik değişimi Batı Avrupa etkisine bağlayanlara karşı eleştirel yaklaşmıştır. Kemalizm'in “*yüze sekseni okuma bilmeyen bir cemiyette ilk günden itibaren Anglo-Sakson demokrasisini*” birdenbire kuramayacağını belirtmiştir. Ancak egemen siyasal aktörlerin tüm olumsuzluklara ya da daha somut bir ifadeyle Cumhuriyetin kalbine yönelen isyanlara karşı demokrasi yolunda ilerlemekten vazgeçmediğinin altını çizerek demokratikleşme yönünde atılan adımların Türk devriminin doğasına ve siyasal yürüncesine uygun olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁰

Çok partili siyasal yaşama geçiş süreci boyunca yapılan açıklamalarda Türkiye'nin siyasal yapısının, ekonomik ve sosyal durumunun özgünlüğüne ayrı bir vurgu yapılmıştır. Bu hususu Nadir Nadi'nin metinlerinde de görmekteyiz. Dörtlü Takririn CHP Parti Meclisi'ne sunulmasından iki gün sonra kaleme aldığı ve güdümlü bir muhalefet arzusunu da açık eden yazısında kurulacak yeni partilerden bahsedildiğini belirterek bunların Türkiye'nin reel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, tarihten gelen özgül koşullarına cevap verebilmesi ve Türk demokrasiinin “*kimsenininkine benzemeyen kendi özel kadrosu içinde gelişip*” ilerlemesi için “*Halk Partisi'nin altı okunu teşkil eden*” prensiplerine uyması gerektiğini yazmıştır.¹⁰¹

Dörtlü Takrir'in CHP Parti Meclisi'nde reddedilmesinin ardından Ulus gazetesinden Falih Rıfki Atay, köşesinde Dörtlü Takrir'e karşı eleştirel bir tutum takınmıştır. Yükselen muhalif sesleri “*Türkiye'yi parçalamak, onu içinden kemirip*

⁹⁸ Nadir Nadi, “Milli Şefin Nutku”, *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1945.

⁹⁹ Nadir Nadi, “Halk İdaresinde İleri Adım”, *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1945.

¹⁰⁰ Nadir Nadi, “Bizim Hürriyetimiz İthal Malı Değildir”, *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1945.

¹⁰¹ Nadir Nadi, “Türk Halkçılığında Gelişme Yolu”, *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1945.

devirecek anarşi üstünde kendi nüfuzunu kurmak isteyen bir düşman propagandasına” benzetmiştir. Türkiye’yi “orta çağ şarklığı içinden koparıp yeniçağ tesisleri içine” dâhil eden “*inkılâp*” hareketini küçümsemekle itham etmiştir.¹⁰² Atay, tek parti idaresi döneminde atılan bir takım antidemokratik adımları ise Osmanlı otokrasisinin yıkıntıları üzerine yükselen Cumhuriyetin “*hürriyetleri anarşiye ve irticaya karşı savunmak için*” önlemler almak zorunda olduğunu belirterek açıklamıştır.¹⁰³ Fuat Köprülü, Atay’ın yönelttiği bu eleştirilere Vatan gazetesi üzerinden cevap vermiştir. Köprülü, 25 Ağustos 1945 tarihinde yayımladığı “*Açık Konuşalım*” başlıklı köşe yazısında Türkiye’nin orta çağ karanlığından Tanzimat’la birlikte çıktığını savunmuş, Meşrutiyet dönemiyle birlikte demokratik inkişafın başladığını belirtmiştir. Bu tarihsel birikimin bir sonucu olarak Birinci TBMM’nin demokratik bir zemin üzerinde çalıştığını ifade ederek toplumun demokratik bir olgunluğa çok daha öncesinden ulaştığını öne sürmüştür.¹⁰⁴ Buradan hareketle de halkın “*kendisine fuzuli vasilik etmek isteyenlerden çok daha fazla*” demokrasiye sahip çıkacağını vurgulayarak bir geçiş dönemine ihtiyacın hiçbir zaman olmadığını savunmuştur.¹⁰⁵ Adnan Menderes de Köprülü’nün yazılarıyla örtüşürcesine Vatan gazetesinde “*Türk milletinin siyasi olgunluğundan kimsenin şüphe etmesinin caiz olmadığını*” belirterek Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nu “*demokratik hak ve hürriyetler*” konusunda daha açık konuşmaya davet etmiştir.¹⁰⁶ Bu gelişmeler üzerine 21 Eylül 1945 tarihinde CHP Divanı toplanmış ve Menderes ile Köprülü’yü oy birliği ile partiden ihraç etmiştir.¹⁰⁷ Bu kararı Refik Koraltan’ın ihracı izlemiştir.¹⁰⁸ Daha sonra 28 Eylül 1945 tarihinde Celal Bayar milletvekilliği görevinden istifa etmiştir. Bu istifa kararı üzerine basında Bayar’ın yeni bir parti kuracağına dair haberler çıkmaya başlamıştır.¹⁰⁹ Nadir Nadi, bütün bu gelişmeleri Falih Rıfkı Atay’la benzer bir eksen de değerlendirmiştir. Nadi, CHP içinden yükselen muhalif sesleri Atatürk karşıtı olmakla suçlamıştır. CHP içinde ve mecliste belirli mevkilere ulaşan kimselerin “*San Francisco’dan getirdikleri yeni moda demokrasi maskesine*” bürünerek Atatürk’ün ülküsünü devirmeye çalıştıklarını yazmıştır. Bu isimler gerçek Atatürkçülerden ayırt edilip partiden

¹⁰² Falih Rıfkı Atay, “Gerçek Demokrasiye Doğru”, *Ulus*, 18 Ağustos 1945.

¹⁰³ Falih Rıfkı Atay, “Gülünç bir şanta”, *Ulus*, 20 Ağustos 1945.

¹⁰⁴ Fuad Köprülü, “Açık Konuşalım”, *Vatan*, 25 Ağustos 1945.

¹⁰⁵ Fuad Köprülü, “Demokrasi Düşmanları”, *Vatan*, 25 Eylül 1945.

¹⁰⁶ Adnan Menderes, “Başbakan’ın Demeci Münasebetile” *Vatan*, 14 Eylül 1945.

¹⁰⁷ BCA 490-1-0-0/5-27-17.

¹⁰⁸ BCA 490-1-0-0/6-28-7.

¹⁰⁹ Feroz Ahmad - Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, s.28.

uzaklaştırılmadıkça “*inkılâbın canlılığını korumak da*” güçleşeceklerini söylemiştir.¹¹⁰ Köprülü ve Menderes’in, “*CHP’nin prensiplerini inkâr edercesine haller takınarak hem parti de kalmak hem de muhalefet yapmak*” gibi oldukça “*tuhaf*” bir noktaya sürüklendiklerini” ifade ederek partiden ihraç edilmelerini de olumlu değerlendirmiştir.¹¹¹

Nadi, diğer yazılarındaysa muhalefete karşı daha şiddetli bir tavır takınmıştır. CHP’ye yönelen “*Parti Atatürk prensiplerinden gittikçe uzaklaşıyor.*” eleştirilerini ulusal güce karşı “*stratejik bir taarruz hareketi*” olarak değerlendirmiştir.¹¹² Düşünce ve ifade özgürlüğü demokratik bir toplum için vazgeçilmez bir değer olarak kabul edilmekle birlikte “*son aylarda siyasi yapımızda birdenbire meydana çıkan değişikliğe müspet bir mana vermek güçtür*” demiştir.¹¹³ Tek parti idaresine yönelik eleştirileri “*şekil demokrasisi yapanlar, halkçılığı basmakalıp maddelerde görenler Atatürk’ün Türkiye’sini hiçbir zaman anlayamayacaklardır*” sözleriyle karşılamıştır.¹¹⁴

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, çok partili siyasal sisteme karşı Türk basınından yükselen mesafeli seslere mukabil TBMM’nin yeni çalışma yılı açılış konuşmasında “*Demokratik karakter bütün cumhuriyet devresinde prensip olarak muhafaza olunmuştur. Diktatörlük prensip olarak hiçbir zaman olunmadıktan başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak daima itham edilmiştir.*” ifadelerini kullanmıştır. Konuşmasının devamındaysa “*Bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmede arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları daha yapıcı bir tutum olacaktır*” ifadesiyle yeni bir parti kurmaları için Bayar ve arkadaşlarını işaret etmiştir.¹¹⁵ İnönü’nün bu konuşmasından bir ay sonra Bayar, yeni bir parti kuracağını “*yeni bir parti kuruyoruz, bu muhakkaktır.*” sözleriyle duyurmuştur.¹¹⁶

Buraya kadarki değerlendirmelerinde çok partili rejime karşı mesafeli duran Nadir Nadi, Cumhurbaşkanı İnönü’nün Meclis’i açış konuşmasından sonra da bir müddet aynı tavrını korumuş ve tek parti idaresini olumluştür. Türkiye’deki tek parti sisteminin totaliter bir nitelik sergilemediğini ve Tek parti yönetiminin “*Millî demokrasiyi adım adım kuvvetlendirmeye yarayan adımlar attığını*” belirterek, kimi zaman konuşma ve yazı hürriyetine getirilen sınırlamaları “*Türk demokrasisine*”

¹¹⁰ Nadir Nadi, “Ölçü”, *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1945.

¹¹¹ Nadir Nadi, “Partiden iki kişi çıkarıldı”, *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1945.

¹¹² Nadir Nadi, “Biz Bu Oyuna Gelmeyiz”, *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1945.

¹¹³ Nadir Nadi, “Biz Bu Oyuna Gelmeyiz”, *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1945.

¹¹⁴ Nadir Nadi, “Meclis Açılırken”, *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1945.

¹¹⁵ TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem: 7, Cilt: XX, Birinci birleşim, s.7, 9.

¹¹⁶ *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1945.

yönelik karşı hamleleri durdurabilmek için zorunlu uygulamalar olarak değerlendirmiştir. İfade özgürlüğü üzerindeki kısıtlamaların ise yine aynı düşünceden hareketle “keyfi” uygulamalar olmadığını, cumhuriyetin ve ulusal egemenliğin geleceği ve güvenliği açısından zorunlu olduğunu savunmuştur.¹¹⁷ Nadir Nadi bu değerlendirmeleri doğrultusunda Türkiye’de çok partili bir rejime geçiş için biraz daha zamana ihtiyaç olduğunu düşünmüştür. Aslında Batılı standartlarda bir demokrasinin oluşabilmesi ve yaşayabilmesi için sanayileşme, kentleşme ve toplumun belirli bir aydınlanma düzeyine ulaşma gibi ön koşulların gerçekleşmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Sağlıklı bir demokratik rejimin kurulabilmesi için politik ve sosyal “bünyemizin temel yapısında birtakım şartların olgunlaşp gelişmesinin” gerekli olduğunu belirtmiş, aksi takdirde “Almanya’nın başına Hitleri getiren” bir durumla karşılaşabileceği uyarısını yapmıştır.¹¹⁸ Çok partili siyasal sisteme geçişin olabildiğince kontrollü olması ve güdümlü bir muhalefetle bu sürecin tamamlanması düşüncesiyle “Cumhuriyet Halk Partisi’nin yarınki muhalefet partisine analık vazifesi görmesini” istemiştir.¹¹⁹ Bu yaklaşımı nedeniyle Atatürk’ün “eksikliğini her zaman duymuş” olduğu ikinci partinin “prensipleri bakımından yüzde yüz Atatürkçü ve inkılâbı bir devlet adamı” olan Celal Bayar tarafından kurulacak olmasını sevindirici bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Bayar’ın, her ne suretle olursa olsun iktidar olmak için değil, “memleket idaresinin en mükemmel bir şekilde yürütülmesini temin ve yurd istiklâlinin en sağlam bir şekilde” korunması için çalışacağını yazmıştır.¹²⁰

Türk siyasetinin yeni bir partiyle tanışmaya hazırlandığı günlerde Sovyetler Birliği’yle ilişkilerin olumsuz bir seyir almasına koşut olarak antikomünist söylemler yükselişe geçmiştir. Celal Bayar’ın yeni bir parti kuracağını kamuoyuna açıkladığı gün Zekeriya ve Sabiha Sertel çifti tarafından Görüşler dergisi yayımlanmaya başlamıştır. İlk sayıdan itibaren de komünizm propagandası yapmakla itham edilmiştir. Derginin ilk nüshasının kapağında kullanılan “suiüstimal, ihtikâr ve faşizm” kelimeleri dönemin basınında tepkiyle karşılanmıştır. Ayrıca Görüşler Dergisi’nin başındaki “G” harfi orağa benzetilerek derginin orak çekiç amblemiyle çıktığı söylentisi de yayılmıştır. Bu söylenti 4 Aralık günü üniversite gençliğinin düzenlediği bir protesto mitinginde Tan gazetesi ve Görüşler dergisi gibi yayın organlarının tahrip edilmesine neden olmuştur.¹²¹

¹¹⁷ Nadir Nadi, “Milli Şefi Dinlerken”, *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1945.

¹¹⁸ Nadir Nadi, “Muhalefet Yaratmak”, *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1945.

¹¹⁹ Nadir Nadi, “Bizde Muhalefet”, *Cumhuriyet*, 6 Kasım 1945.

¹²⁰ Nadir Nadi, “Yeni Parti”, *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1945.

¹²¹ Sabiha Sertel, *Roman Gibi 1919-1950*, Ant Yayınları, İstanbul, 1969, s.333-343.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Cumhuriyet gazetesinde Sovyetler karşıtı bir yayım çizgisi egemen olurken gazetenin başyazarı Nadir Nadi de sola yönelik tepkinin öncüsü isimlerinden biri olmuştur.¹²² Görüşler dergisinin ilk nüshasının kapağına bir cevap olarak Nadi, 2 Aralık 1945 tarihli yazısında Atatürk döneminin vasilik kurmadığını tam aksine vasilik idaresini yıktığını, kanunların uygulanmasında asla suiistimal yapılmadığını ve Kemalist rejimin “*hiçbir kimsenin hiçbir zümrenin keyfine bîşmeî*” etmediğini belirtmiştir. Sertellerin tek parti idaresine yönelttikleri “*faşist*” ithamını “*rejimi yıkmayı hedef tutan*” iddialar olarak yorumlamıştır.¹²³ Tan gazetesi ve Görüşler dergisi gibi yayım organlarının basım evlerinin tahrip edilmesinden sonraki ilk yazısında ise yaşananların tasvip edilmesinin mümkün olmadığını belirtmekle birlikte “*Atatürk inkılablarına çelme takmak, Atatürk rejimini baltalamak, yabancı bir ideolojinin propagandasını yapmak isteyenlere karşı Türk milleti çok hassastır*” diye yazmıştır.¹²⁴

7 Ocak 1946 tarihinde DP, Celal Bayar'ın liderliğinde Dörtlü Takrir'de imzası bulunan Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulmuştur. Parti'nin programı Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın programıyla benzeşmekteydi.¹²⁵ Parti programında liberal ve demokratik eksenli temalar yoğun olarak kullanılmıştır. Programda, insan hak ve hürriyetlerinin güvenceye bağlanması, dernek kurma hürriyetinin vurgulanması, devletçiliğin temel görevleri arasında özel kuruluşların daha fazla desteklenmesi gereğinin işaret edilmesi, verimlilik açısından bazı devlet kuruluşlarının özel sektöre devredilmesi, tek dereceli serbest seçimin ön görülmesi, üniversitelerin idari ve bilimsel özerkliğe sahip kılınması ve ikinci bir yargı kademesinin kurulması gibi konular yer almıştır.¹²⁶

DP'nin Türk siyasal hayatında yerini almasına sayılı günler kala Nadi, yeni kurulacak siyasal sistemin kalıcı olabilmesi için önerilerini sıralamıştır. Bu çerçevede yeni partiyi kuracak isimlerden her şeyden önce parti teşkilatının oluşturulmasında dikkatli olmalarını istemiştir. Celal Bayar'ın liderliğindeki kurucu isimlerin, siyasi kültür ve zihniyet açısından kayda değer bir birikimi olmayan ve yalnızca “*bencil ihtiraslarını doyurmak maksadıyla*” siyaset yapanların partide çoğunluğu sağlayabilmelerine imkân verilmemesi noktasında olabildiğince hassas davranmaları gerektiğini vurgulamıştır. Parti yönetimini

¹²² Emine Uşaklıgil, *Benim Cumhuriyetim*, Everest Yayınları, İstanbul, 2011, s.130.

¹²³ Nadir Nadi, “Önce Fikir Sonra Adam”, *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1945.

¹²⁴ Nadir Nadi, “Bir Hakikat ve Bir Üzüntü”, *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1945.

¹²⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Türkiye*, Cilt 4/1, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 218.

¹²⁶ Cem Eroğlu, *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.31.

şekillendirecek isimlerin “*ülküü ve şahsiyet sahibi*” kişiler arasından seçilmesini toplumun doğmasını heyecanla beklediği “*yeni Türk partisinin muvaffakiyet sırrı*” olarak yorumlamıştır. Bunun yanında çok partili siyasal hayatın sağlıklı bir gelişim çizgisi yakalayabilmesi için yeni kurulacak partinin öncelikli amacının iktidar olmak değil, muhalefet görevini yerine getirmek şeklinde tanımlaması gerektiğini belirten Nadi, yeni partinin üstleneceği “*murakabe*” görevinin de ülke için birçok faydalar sağlayacağını öne sürmüştür. Nadi, aynı yazısının devamında ise Türk siyasal hayatında yeni bir partinin kurulmasıyla birlikte Altı Ok’un kuramsal çerçevesinin çizilerek her bir ilkenin daha net ifadelerle anlamlandırılabilceğini ve CHP’nin daha yeknesak, daha homojen bir parti görünümü kazanabileceğini vurgulamıştır.¹²⁷

Nadir Nadi, 7 Ocak 1946 tarihinde DP’nin kurulmasından sonra kaleme aldığı yazısında ise partinin programında 1924 Anayasası’nın ikinci maddesine atıfla Türkiye’nin temel vasıfları olarak sıralanan prensiplerin kesin ve net ifadelerle izahının yapılmasını olumlu değerlenmiştir. Bunun yanında Celal Bayar’ın Atatürk’le yakınlığından ötürü DP ile CHP arasında ideolojik temelde çok büyük farklılıklar olmadığını belirterek, bu durumun Türkiye’nin siyasi inançlarını altüst edecek bir duruma izin vermeyeceğini belirtmiştir. İki parti arasındaki farklılaşmanın ekonomi politik üzerinden olmasının daha sağlıklı bir farklılaşma olacağını öne sürmüştür. DP’nin liberal bir ekonomi politikası izleyeceğinin işaretini verdiğini ve partinin siyasi yelpazedeki yerinin sağ olduğunu iddia ederek CHP’nin de “*muayyen bir iktisadi metodun sınırları içine*” çekilmesi gerektiğini ve böylece CHP’nin ideolojik belirsizlikten kurtulacağını yazmıştır. Nadi, değerlendirmesinin devamında Bayar’ın şimdilik muhalefet görevini yerine getirmekle yetinecek bir tavır takınmasının memnuniyet verici olduğunu yorumlamış ve DP’nin gelecek yıllarda iktidar olması durumunda da “*Türk siyasi ve politik bünyesini hiçbir sarsıntıya uğratmaksızın*” kendi istikametinde geliştireceğini savunmuştur.¹²⁸

Sonuç

Türkiye’de en uzun köşe yazarlığı yapan gazetecilerden biri olarak kabul edilen Nadir Nadi, hayatının sonuna kadar ilişkisini koruduğu Cumhuriyet gazetesindeki ilk yazılarını Viyana’daki öğrenciliği sırasında kaleme almıştır. Nadi’nin bu süreçte ağırlıklı olarak ele aldığı konular; Atatürk Devrimi’nin Türkiye’ye sağladığı kazanımlar, bunların kıskançlıkla korunması ve Avrupa’da yaşanan siyasal gelişmelerdir. Nadi, Kemalist devrimi Türkiye’nin eşit haklarını

¹²⁷ Nadir Nadi, “Yeni Partinin Kuvvetli ve Zayıf Tarafı”, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1946.

¹²⁸ Nadir Nadi, “Yeni Partinin Karakteri”, *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1946.

dünya uluslarına tanıtan ve Türk milletine ilerlemenin yollarını açan bir modernleşme hamlesi olarak görmüştür. Türk İnkılabının rasyonel yurttaşlardan oluşan laik bir siyasal ve toplumsal düzen inşa etme misyonunu akamete uğratacak bütün girişimlerin karşısında duran bir tavır takınmıştır. Nadi'nin Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan ilk başyazısı da bu konu ekseninde şekillenmiştir. Nadir Nadi, aynı yıllarda Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ortaya çıkan anlaşmaların bir yansıması olarak değerlendirdiği nasyonal sosyalizmin yükselişine dikkatleri çekmiş ve Hitler Almanya'sının Avrupa'yı yeni bir bunalımla karşı karşıya bırakabileceği uyarısında bulunmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen başlarında müttefik devletlerden yana bir tutum takınmasına rağmen daha sonraları Almanya'nın gösterdiği başarılarından etkilenen Nadi, Nazi Almanya'sı gerçeğinin kabullenilmesi gerektiğini vurgulayan satırları kaleme almıştır. Bu yüzden de Almanya'dan yana olmakla eleştirilmiştir. Fakat Nadi'nin söz konusu süreç içindeki yazıları bütün olarak değerlendirildiğinde ısrarla Türkiye'nin tarafsızlığını savunduğu görülmektedir. Bu yönüyle Türkiye'yi bir macera peşinde sürüklemekten imtina eden ve dönemin Türk dış politikasıyla örtüşen bir noktada durmuştur. Savaşın sonlarına doğru Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini keserek müttefiklerinin yanında savaşa katılmasını da söz konusu yaklaşımı doğrultusunda olumluştur.

Nadir Nadi, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Türk siyasi hayatında başlayan büyük dönüşüme de odaklanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'ni çok partili rejime götüren süreç içindeki tartışmalarda tek- parti idaresine yönelen eleştirilere, halk egemenliğine dayalı Cumhuriyet ilkesinin Kemalist devrimin en önemli ülkülerinden biri olduğunu belirterek karşı çıkmıştır. Halk egemenliği düşüncesini sekteye uğratacak eski rejim savunucuları karşısında sert önlemlere başvurulmasının gerekliliğini savunmuştur. Belirli dönemlerde sergilenen otoriter eğilimlerin özel siyasal durumun bir neticesi olarak ortaya çıktığını ve hiçbir zaman totaliter bir niteliğe bürünmediğini belirtmiştir. Çok partili yaşama geçiş kararına ilk anda mesafeli duran Nadi, kurulacak yeni partiye Celal Bayar'ın öncülük edeceğinin kesinleşmesinden sonra meseleyi rejimin sınırları içinde kalacak bir muhalefet hareketi olarak değerlendirerek bu duruma olumlu yaklaşmıştı.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

30-18-1-2/ 93-103-19.

30-18-1-2/93-103-19.

30-1-0-0/53-315-4.

490-1-0-0/5-27-17.

490-1-0-0/6-28-7.

Resmî Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC)

Devre: VII, Cilt: XIV, Birinci birleşim.

TBMM Tutanak Dergisi

Dönem: VII, Cilt: XVII, Elli dördüncü birleşim.

Dönem: VII, Cilt: XVII, Elli beşinci birleşim.

Dönem: VII, Cilt: XVIII, Altmış yedinci birleşim.

Dönem : 7, Cilt: XX, Birinci birleşim.

(2003) *İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1944-1950*, Haz. İlhan TURAN, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara.

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

AHMAD Feroz (1987) *Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Siyasal Gelişmeleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, s.1991-1998.

AHMAD Feroz – TURGAY AHMAD Bedia (1972) *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ARMAOĞLU Fahir (2010) *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul.

BARUTÇU Faik Ahmet (1977) *Siyasi Anılar 1939-1954*, Milliyet Yayınları, İstanbul.

BAYAR Celal (1986) *Başvekilim Adnan Menderes*, Der: İsmet Bozdağ, Tercüman Yayınları, İstanbul.

DERİNGİL Selim (2003) *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşında Türkiye’nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

ERKMAN Faris (1943) *En Büyük Tehlike- Milli Türk Davasına Aykırı Bir Cereyanın İç Yüzü*, Ak-Ün Matbaası, İstanbul.

EROĞUL Cem (2003) *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara.

GEREDE R. Hüsrev (2020) *Hitler Almanyası’nda Berlin Sefirliği Hatıralarım (1939-1942)*, Haz. Hulüsi TURGUT, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

GEVGİLİ Ali (1987) *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

GOLOĞLU Mahmut (2009) *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi -II 1931-1938 Tek Partili Cumhuriyet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- GÜREL Şükrü Sina (1987) Türk Dış Politikası, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 520-536.
- GÜVENİR Murat (1991) *2. Dünya Savaşında Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- HALE William (2003) *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Mozaik Yayınları, İstanbul.
- İLKNUR Miyase (2012) *İlhan Abi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- İNÜĞUR Nuri (1992) *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul.
- KÖKTENER Ayten (2005) *Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- NADİ Nadir (1979) *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, Ankara.
- PEKTAŞ Şerafettin (2010) *Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi*, Fırat Yayınları, İstanbul.
- SANDER Oral (2011) *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara.
- SERTEL Sabiha (1969) *Roman Gibi 1919-1950*, Ant Yayınları, İstanbul.
- TELLAL Erel (2009) SSCB'yle İlişkiler, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Ed. Baskın ORAN, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 314-324.
- TİMUR Taner (2003) *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara.
- TOPUZ Hıfzı (2005) *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- TURAN Şerafettin (1999) *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Türkiye*, Cilt 4/1, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- (2003) *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- UÇAROL Rifat (2015) *Siyasi Tarih (1789-2014)*, Der Yayınları, İstanbul.
- UŞAKLIGİL Emine (2011) *Benim Cumhuriyetin*, Everest Yayınları, İstanbul.
- TOKER Metin (1998) *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet

Ulus

Vatan

Yeni Sabah